

VOORLICHTING IN DEZE TIJD; NOG NODIG?^o

Doortje Braeken-van Schaik*

De vraag of seksuele voorlichting nog nodig is komt niet zo maar uit de lucht vallen. Het is een vraag die veel gesteld wordt. Zo ook tijdens de manifestatie van de afgelopen wereld Aidsdag, onder de titel: "Aids: nieuwe tijden, nieuwe aanpak". De centrale vraag was of er nog wel geld moest worden besteed aan al die voorlichtingscampagnes over veilig vrijen. Het valt eigenlijk toch wel mee met de verspreiding van het HIV, werd gesteld. Uit het laatste onderzoek onder jongeren "Jeugd en seks '95" (Brugman e.a., 1995) blijkt dat het veilig vrij-gedrag van jongeren behoorlijk in de lift zit. Zeker waar het gaat om de preventie van ongewenste zwangerschap: sinds 1990 zijn 10% meer meisjes de pil gaan gebruiken. Het gaat dus wel goed in Nederland.

Toch irriteert mij de modieuze vraag of de voorlichting nog wel nodig is mateloos. Het getuigt van naïviteit of onwetendheid over de principes en theoretische achtergronden van voorlichting en preventie. Het lijkt me echter niet de bedoeling om in dit artikel alle ins en outs van voorlichting toe te lichten. Wel wil ik kritisch kijken naar de seksuele voorlichting van nu en een aanzet geven voor een discussie over voorlichting na het jaar 2000.

Nederland modelland?

Maandelijks komen er 'deskundigen' uit de hele wereld zich vergapen aan het zogenaamde succesverhaal van de lage abortuscijfers in Nederland, de liberale houding van collega-deskundigen ten opzichte van het seksuele gedrag van jongeren en de voorlichtingsprogramma's op scholen, buiten het onderwijs en in de media. In verschillende t.v.-programma's in Engeland en de Verenigde Staten wordt Nederland afgeschilderd als een seksparadijs voor jongeren, soms als Sodom en Gomorra of als een voorbeeld van tolerantie en openheid.

Maar misschien wel mede door al die positieve aandacht van buiten dreigen we slachtoffer te worden van de wet van de remmende voorsprong. Het lijkt of we wat zelfgenoegzaam achterover zitten en denken dat het allemaal goed gaat bij ons. Toch vind ik dat we ernstig moeten gaan nadenken over een aantal vragen en dilemma's waar we voor staan.

Liberalisering of hedonisme

In augustus 1995 werd in Japan de 'World Conference of Sexology' gehouden. Het thema was deze keer "Sexuality and human bonding". Het was een interessant congres, niet in de

* Drs D. Braeken-van Schaik, pedagoge. Beleidsmedewerkster Voorlichting en Preventie, Rutgers Stichting, Postbus 17430, 2502 CK Den Haag.
o Geaccepteerd voor publicatie 2 maart 1996.

laatste plaats omdat er een aantal Deense en Indiase geleerden met elkaar op de vuist gingen, omdat zij elkaar de eer van de ontdekking van de "G plek" betwisten. Maar vooral ook omdat er geen enkele lezing over het thema van het congres "human bonding" ging. Blijkbaar is de trend van de individualisering van seksualiteit en de hedonistische betekenisgeving van seksualiteit universeel. Ook in het laatste onderzoek over het seksueel gedrag van jongeren (Brugman e.a., 1995) wordt deze ontwikkeling bevestigd. Bevestigd vanwege het feit dat jongeren steeds vroeger gaan vrijen, steeds meer sekspartners hebben en er steeds minder sprake is van een hevige verliefdheid of vaste relatie bij het vrijen. De vraag of dit een gunstige ontwikkeling is, hoef ik hier niet te beantwoorden. Maar, zonder meteen een zwarte kousen mentaliteit te propageren, we zullen ons moeten afvragen of er in de voorlichting meer aandacht moet worden besteed aan de morele en ethische kanten van seksualiteit en relaties. Seksuele voorlichting is, mede door de aandacht van Aids, versmald tot de promotie van condoomgebruik. Behalve dat het ongelooflijk saai en oninteressant is om alleen maar over veilig vrijen te praten, lijkt me dit geen goede zaak. Seksuele voorlichting dreigt de kant op te gaan van voorlichting over veilig vrijen en het bredere kader van seksuele vorming waarbij maatschappelijke, gemeenschappelijke en individuele ideeën ter sprake komen dreigt steeds verder op de achtergrond te komen.

Double of Single Dutch

En dan is er natuurlijk double dutch, d.w.z. het gebruik van de pil en het condoom (e.g. van Lunsen, 1993; Moors, 1995). Mooi bedacht, maar moeten wij als voorlichters dit blijven propageren of niet? Vooropgesteld dient te worden dat jongeren het in Nederland, ten opzichte van hun leeftijdgenoten over de grens, prima doen. Ze schatten hun risico t.a.v. ongewenste zwangerschap prima in. Maar hoe zit het met hun ideeën over SOA en HIV? Hebben ze eigenlijk niet gelijk dat ze bij een 'vastere' relatie stoppen met condoomgebruik ten gunste van de pil? Hoeveel risico lopen ze om een geslachtsziekte als chlamydia op te lopen? Het wordt hoog tijd dat daar onderzoek naar wordt gedaan. Wanneer de risico's hoog blijken te zijn, zullen jongeren dit zeker ter harte nemen. Maar de vraag gaat niet alleen om enkel of dubbel spel. Het is duidelijk dat er bij jongeren nog steeds behoefte bestaat aan praktische ondersteuning bij condoomgebruik. Betekent dat dat er nog vaker en explicieter moet worden uitgelegd hoe je een condoom moet afrollen en dat je er na gebruik een knoop in moet leggen? Ik denk van niet. Ik denk ook niet dat het bij condoomgebruik en veilig vrijen alleen zou gaan om leren praten en onderhandelen. Het gaat veel meer om het ondersteunen bij het nemen van een juiste beslissing, alleen of samen. Misschien hebben we ons teveel gericht op praten en communicatie en te weinig op het nemen van beslissingen. Er is veel nodig om motivatie tot veilig vrijen om te zetten in een bevredigende interactie. Misschien moeten we opnieuw bekijken wat precies de elementen zijn van het seksuele contact tussen jongeren. Behalve communicatie zijn betekenisgeving aan seksualiteit, de beeldvorming van jezelf en van de ander en het vertrouwen in jezelf doorslaggevende elementen die het verloop van de seksuele interactie beïnvloeden. Het gaat dus niet om onderhandelen alleen.

Uni-seks of sekse-specifiek

Mijn haren gingen recht overeind staan toen er in een samenvatting van de belangrijkste uitkomsten van het onderzoek 'Jeugd en seks 95' (Brugman e.a., 1995) werd gesteld dat meisjes zich **gelukkig** meer verantwoordelijk zijn gaan voelen voor het condoomgebruik. Hoe zo gelukkig? Omdat jongens dat nog niet voldoende zijn gaan doen? Gedeelde verantwoordelijkheid heeft meer te maken met het nemen van een gezamenlijke beslissing en een interactie tussen twee individuen, dan het feit dat meisjes nu naast de pil, ook nog de verantwoordelijkheid van condoomgebruik op hun schouders nemen.

Het dilemma van sekse-specifiek voorlichten, dus apart of samen, zou nog verder moeten worden uitgediept. Meisjes zijn in de loop der jaren steeds assertiever geworden, maar hun seksuele wensen en lustgevoelens dienen erkend te blijven en hoog op de voorlichting-agenda te blijven staan. Tegelijkertijd dienen de seksuele wensen en gevoelens van jongens ook meer aandacht te krijgen, in ieder geval niet gecriminaliseerd te worden. Ook zij verdienen het ondersteund te worden om niet in een spiraal van mannelijk macho gedrag te komen (Cremer, 1995).

In de herfst van 1995 werd er door het NIGZ een internationale expertmeeting over "sekse-specifiek werken" gehouden. Tijdens deze buitengewoon interessante bijeenkomst, waar voorlichters uit meer dan 10 landen samenkwamen, werd er geworsteld met een aantal vragen over sekse-specifiek werken, zoals op welke wijze kun je sekse-specifieke onderwerpen en thema's in de voorlichting integreren? Ook kwam de vraag naar voren met welke (verschillende) boodschappen en strategieën jongeren benaderd dienen te worden. Het sekse-specifiek werken bij voorlichting aan en over homoseksuele jongeren leverde ook heel wat hoofdbrekens op.

De vragen werden niet allemaal beantwoord, maar de discussies en inleidingen waren zó boeiend, dat het zeer de aanbeveling verdient om dit op nationaal niveau te herhalen.

Homogeen of heterogeen

De laatste jaren is in toenemende mate een verregerende fragmentarisering waar te nemen in de voorlichting. Voor elke doelgroep, rondom ieder thema wordt eigen materiaal ontwikkeld en verspreid. Voorlichting voor jongeren met een verstandelijke handicap, voorlichting over seksueel geweld of ongewenste intimiteiten, specifieke voorlichtings-projecten aan delinquente jongeren. Zo wordt elke groep bediend. Op zich een goede zaak. Jongeren zijn geen homogene groep. Een belangrijke discussie die door al deze groepen heen snijdt, is de vraag hoe de voorlichting aan allochtone jongeren vorm gegeven dient te worden (alsof zij wel een homogene groep zouden zijn). Het laatste woord is daar zeker nog niet over gezegd. Een aantal jaren geleden stond de voorlichtingswereld nog bol over het concept "multiculturele aanpak". Nederlandse voorlichters zouden zich op het gebied van seksualiteit meer open moeten stellen voor andere culturen en religies, met name de Islamitische. In ieder geval moesten wij ons niet langer bedreigd voelen door andere levensbeschouwingen. Representanten vanuit die andere culturen moesten mede gestalte geven aan de (seksuele) educatie en voorlichting.

Het wordt op dit ogenblik steeds duidelijker dat deze idealen op zichzelf heel loffelijk en nastrevenswaardig zijn, maar dat de praktijk toch iets heel anders laat zien. In een artikel in de Volkskrant van 17 februari 1996 wordt de toename van homohaar op scholen in de eerste

plaats toegeschreven aan de toename van allochtone jongeren. De vooroordelen zijn terug gekomen. En de nieuwe "homo"-vijandigheid wordt vooral in de schoenen van de Turkse en Marokkaanse leerlingen geschoven. Heel duidelijk kwam in dit artikel naar voren dat de voorlichting in Nederland niet of nauwelijks aansluit bij de gedachtenwereld van deze leerlingen (Schotteindreier, 1996).

Tot zover dit artikel. Het is interessant dat er nog maar nauwelijks reactie is gekomen op deze uitspraken. Onze ideeën over homoseksualiteit worden weer als maatstaf gebruikt om de ideeën van anderen te beoordelen. De polarisatie van het wij-zij denken ligt weer op de loer. De vraag is of we hier nu wel zo veel mee opschieten, om over en weer, elkaar rigide zwart-wit standpunten toe te dichten. In de voorlichting lopen we zeker de kans om ook zelf in deze polarisatie terecht te komen. De discussie over seksuele voorlichting in een multiculturele samenleving kan ook veel goeds opleveren. Seksualiteit is een van de brandpunten van cultuur en samenleving. Niets wordt zo sterk door rituelen en waarden en normen bepaald als ons seksuele gedrag. Voorlichters, met name de GVO-ers, hebben geprobeerd normeringen en waarde-aspecten binnen de voorlichting uit te bannen. En natuurlijk wil niemand terug naar het vermanende vingertje! Maar het is ook niet terecht om ons in ons werk achter onderzoek te verschuilen en seksualiteit in de voorlichting uitsluitend in gedragsuitingen te vertalen. Het is duidelijk dat wij als voorlichters niet waarde-vrij kunnen opereren. Maar er is wel een verschil tussen normerende voorlichting en normgebonden voorlichting, hoewel de scheidslijn soms dun is.

Seksuele voorlichting of voorlichting over seksuele cultuur

Seksuele voorlichting is op zichzelf een conflictueus thema. We hebben het over essentiële vragen die door ieder individu anders beleefd worden. Een echte sociale consensus kan er nooit bestaan op het gebied van seksualiteit. Er bestaat misschien nu wel een soort "Nederlandse" consensus, maar deze is zeer breekbaar. Iedere poging om seksualiteit te comprimeren tot een eenvoudig stel van gedragsuitingen en een stel waarden en normen, vergroot het gevaar tot een griezelige reductie en discriminatie, of je nu vanuit een westerse, christelijke of islamitische achtergrond spreekt.

Seksualiteit is irrationeel, onberekenbaar en steeds in beweging en daardoor niet altijd in een rationeel voorlichting-raamwerk te vangen. Dit betekent doodeenvoudig dat er niet altijd een oplossing te vinden is voor ieder probleem dat gerelateerd is met seksualiteit. Als we dit als voorlichters niet willen erkennen, lopen we het gevaar een soort schijnoplossingen te creëren of jongeren te dwingen tot gedrag welke niet bij hen past.

Voorlichters werken niet in het luchtledige. De instellingen die zich met seksuele voorlichting bezig houden, zoals het onderwijs, GVO-instellingen of de Rutgers Stichting werken niet in het luchtledige, maar zijn een onderdeel van verschillende machtsstructuren en belangen binnen de samenleving. Daarbij kan het gevaar bestaan dat de seksuele voorlichting door een institutie wordt gemonopoliseerd (zoals de kerk, de medische stand of de politiek). Het verleden heeft geleerd dat altijd een bepaalde groep binnen de samenleving of binnen een bepaalde groep, het seksuele gedrag van de totale groep heeft willen reguleren en definiëren, met alle gevolgen vandien. De geschiedenis heeft geleerd dat het niet verstandig is mensen of groepen binnen de samenleving voor te schrijven hoe zij zich moeten gedragen, noch binnen de samenleving in zijn totaliteit, noch binnen een bepaalde minderheidsgroep, maar

dat het beter is om goed te luisteren naar individuen en ondersteuning te geven en soms ook openlijk en duidelijk partij te kiezen. Misschien moeten we niet langer praten over seksuele voorlichting maar veel meer praten over voorlichting over seksuele cultuur. Zo kunnen persoonlijke en sociale dimensies aan elkaar verbonden worden. Met deze term is meer ruimte voor discussie, het geeft ons ruimte om na te denken, naar elkaar te kijken en naar elkaar te luisteren. Maar hoe dan ook, normen en waarden blijven een rol spelen in de voorlichting. In de toekomst moet het mogelijk zijn om voorlichting programma's te maken, die praktisch zijn en niet te star. Het moet een mogelijkheid geven voor voortdurende reflectie en discussie, en moet kunnen inspelen op de voortdurende veranderingen binnen onze samenleving en op de verschillende groepen binnen onze samenleving.

Professionals of peers

Seksuele voorlichting is een serieuze zaak, een zaak van professionals. Seksuele voorlichters zijn een aparte beroepsgroep geworden en wee de leek van buitenaf die er zich mee zou willen bemoeien. Natuurlijk is de professionalisering en de erkenning van seksuele voorlichting als een gelijkwaardig onderdeel binnen de seksuologie belangrijk. Maar soms ben ik bang dat we het kind met het badwater weggooiën. Letterlijk bedoeld dan. Want waar blijven de jongeren zelf?

Welke gelegenheid wordt hen nog geboden om zeggenschap te krijgen over hun eigen voorlichting? Op dit gebied kan Nederland nog veel van andere landen horen, met name van ontwikkelingslanden. Peer-educatie staat in landen zoals Mexico en Botswana op een hoog peil. Hier wordt nu mondjesmaat het principe van peer-educatie toegepast.

Onlangs is er bij de Rutgers Stichting een praktisch boek verschenen waarin duidelijke tips staan hoe jongeren zelf voorlichting aan hun leeftijdsgenoten kunnen invullen (Van der Sluis e.a., 1996). Maar jongeren participeren niet echt in de voorlichting. Vaak worden ze meer gebruikt bij acties ten behoeve van door volwassenen geformuleerde belangen of worden ze ingeschakeld als decoratie, bijvoorbeeld door zang of toneel. Jongeren moeten ervoor waken niet gebruikt te worden door volwassenen een beeld van "jongeren"-vriendelijkheid voor zichzelf kunnen creëren, bijvoorbeeld door ze mee te laten doen in conferentie panelen (de Winter, 1995). In de seksuele voorlichting wordt nog maar zelden het initiatief door jongeren zelf ondernomen. Misschien maakt de goed bedoelde overmaat aan professionele voorlichting jongeren wel mond dood.

Jongeren zouden niet alleen een actieve rol kunnen spelen als voorlichters of counsellors, maar zij kunnen zeker ook een belangrijke rol spelen bij het ontwikkelen van beleid. Op dit ogenblik is bij de IPPF (International Planned Parenthood Federation) een 'youth committee' ingesteld, waarin door jongeren uit de hele wereld het beleidsorgaan van de organisatie wordt geadviseerd en beoordeeld op haar werk vanuit een perspectief van jongeren. Het zou prijzenswaardig zijn als instellingen, die zich in Nederland met de seksuele voorlichting en hulpverlening aan jongeren bezighouden dit initiatief volgen. Dus Rutgers Stichting, stichting SOA-bestrijding, Aidsfonds en al die andere organisaties: neem jongeren op in je bestuur of laat jongeren op een andere wijze meebeslissen over hun eigen voorlichting!

Tenslotte

"huilen kan ik niet
van pijn en verdriet
ik weet nog die keren
dat we probeerden
te praten
ik stokte in mijn woede
ik had niet de kracht
om te zeggen
wat ik voelde
dat ik van jullie hou
en jullie veracht
omdat jullie
niet willen leren
mij zoals ik ben
te accepteren"

(anoniem 14 jaar)

(uit het Vijgeblad, uitgave van Stichting Matrix 1995, met als thema homoseksualiteit en allochtone jongeren)

Dit gedicht kan door elke jongere geschreven zijn, of hij of zij nu blank of zwart is, homo of hetero, christelijk of islamitisch. Waar het om gaat is de houding van volwassenen. Als wij als volwassenen een wij-zij houding meegeven en niet samen met jongeren de seksuele voorlichting nieuwe impulsen blijven geven, moeten we niet verbaasd zijn als de tegenstellingen en problemen in latere generaties nog sterker zullen zijn.

Literatuur

- Brugman, E., H. Goedhart, T. Vogels en G. van Zessen (1995). *Jeugd en Seks '95*. SWP, Utrecht.
- Cremer, S. (1995). *Aan de man brengen*. SWP, Utrecht.
- Lunsen, R. van (1993). Double Dutch; the double message in prevention. *Proc. 2nd Congr. Europ. Soc. Contrac. ESC, Athens*.
- Moors, J.P.C. (1995). Kwaliteit waarborgen, toujours. *T. voor Seksuologie*, 19: 167-182.
- Schöttelndreier, M. (1996). Homohaar groeit op scholen met allochtone leerlingen. *Volkskrant* 17 februari.
- Sluis, Y. van der, M. van Thiel, S. Wielaart en F. Moes (1996). *Seks? Vertel mij wat!* Rutgers Stichting, Den Haag.
- Winter, M. de (1995). *Kinderen als medeburgers*. De Tijdstroom, Utrecht.